

تاریخ مدارس در کاشان

عباس شکاری*

چکیده

مطالعه تاریخ و فرهنگ ملت باعث پندگیری از نقاط ضعف و عبرت گیری از نقاط قوت هر قوم و ملتی است. شناخت تاریخ آموزش و پرورش ایران به طور عام و آموزش و پرورش کاشان (قاسان و قاشان) و شکل گیری مدارس آن، به طور خاص به منظور جلوگیری از تکرار اشتباهات و تجربه گیری برای اداره بهتر مدارس در عصر دهکده جهانی مک لوهان است. هدف از این مطالعه بررسی روند شکل گیری مدارس در کاشان قبل از اسلام تاکنون و نیز تأثیر حوادث طبیعی و و حکومت ها بر تأسیس و حذف آنها بوده است. در این مقاله سعی شده با روش تحقیق توصیفی، اسناد و مدارک خطی و چاپی در مراکز مختلف به عنوان ابزار تحقیق مورد مطالعه قرار گیرد. آموزش و پرورش کاشان از قبل از میلاد که به صورت سنتی، نیاکانی و باروش استاد-شاگردی بوده است تا عصر کنونی که به صورت آموزش و پرورش صنعتی، دولتی و با روش های آموزشی نوین محصل محور می باشد، تجزیه و تحلیل گردد. تأسیس مدرسی مانند آلیانس اسرائیلیت اونیورسال مرکزی، مدرسه دخترانه آلیانس، مدرسه بنات اونیورسال و وحدت بشر تا مدارس مظفریه، سرداریه، غازانیه، توفیقیه، رزاقیه و ... در رشد و اعتلای تاریخ، تمدن و فرهنگ کاشانی ها (قاشانی ها) بیش از پیش مشمراثر بوده است و باعث شده شهر قاسان در سیلک به چهل حصاران قاشان و نیز به دارالمؤمنین کاشان یعنی شهر کهن فرهنگی ایران با سابقه ای فراتر از تپه اصفهان با محله جویباری سلجوقی تبدیل شود.

همچنین در این مقاله تلاش گردیده از رویکرد عصری مدارس یعنی مدارس و مکتبخانه ها از دوره قبل از میلاد مسیح تا ظهور اسلام، از ظهور اسلام تا دوره سلاجقه و صفویه، از صفویه تا زنده و سپس تا عصر قاجاریه و نیز مدارس اقلیت های مذهبی کاشان مورد مطالعه قرار گیرد.

واژگان کلیدی

رویکرد مذهبی، تاریخی و عصری مدارس، دارالسیادت، مدرسه میان چاله، ملیه، اسلامیه، آلیانس اسرائیلیت اونیورسال، بنات وحدت بشر.
*استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه کاشان
-AGhlimen16@Yahoo.com

مقدمه

شناخت تاریخ و فرهنگ هر ملتی از ضروریات اجتناب ناپذیر جوامع بشری است تا از این طریق با میراث فرهنگی و اجتماعی ملت خود آشنا شود و با پندگیری از فراز و فرودهای گذشتگان، از دوباره کاریها، ندانم کاریها و جلوگیری کند و تجربیات روشن آنها را چراغ راه خود قرار دهد. بدین ترتیب شناخت تاریخ آموزش و پرورش به طور عام و تاریخ مدارس به طور خاص از هر قومی، چنین هدفی را دنبال می کند شناخت تاریخ آموزش و پرورش می تواند با پندگیری از گذشتگان، راههای بسط و توسعه آموزش و پرورش مردمی، دولتی و خصوصی را بیش از پیش فراهم سازد.

در این مقاله سعی شده است تاریخ شکل گیری مدارس کاشان در دوره قبل از میلاد تا دوره قاجار تجزیه و تحلیل شود و نحوه اداره، روش و مواد درسی مکتب خانه ها، آتشکده ها، صومعه سراها و مدارس و مساجد در دوره های مختلف تاریخی ایران در منطقه کاشان و حومه، بررسی گردد.

هدف مطالعه تاریخ مدارس کاشان

- ۱- آشنایی با سیر تاریخی شکل گیری مدارس کاشان از قبل از اسلام تا ظهور دین مبین اسلام
- ۲- شناخت روند تأسیس و حذف مدارس ملی و مذهبی در دوره صفویه، زندیه و قاجاریه
- ۳- تحلیل بر نحوه تأثیر نضح و افول حکومت ها و حوادث طبیعی بر شکل گیری مدارس
- ۴- شناخت میزان تأثیر مذاهب و فرقه های آن در تأسیس و ادله تغییر مدارس کاشان

روش و ابزار تحقیق:

در این مطالعه سعی شده است از روش تحقیق توصیفی استفاده شود یعنی واقعیت آنچنانکه هست مورد تحلیل و توصیف قرار گیرد و محقق حق دخل و تصرف در اطلاعات و آمار جمع آوری شده را ندارد (روش تحقیق در علوم انسانی، ص ۷۴) و اسناد و مدارک خطی و چاپ شده در سالهای متوالی به عنوان ابزار تحقیق مورد کنکاش واقع شده اند.

تاریخچه آموزش و پرورش کاشان

یکی از بحثهای بنیادی تاریخ آموزش و پرورش، شناخت و بررسی مکتب خانه ها،

آتشکده‌ها، صومعه سراها و مدارس در ایران از جمله کاشان است و به منظور آشنایی با نهادهای تعلیم و تربیت در طول قرون متمادی در شهر کهن قاشان یا کاشان، می‌توان این سیر تاریخی تأسیس مدارس کاشان را با رویکرد چندگانه بررسی نمود.

۱- رویکرد تاریخی به مدارس مذهبی: بر این اساس مدارس به دو نوع تقسیم می‌شوند.

۱-۱- مدارس مسلمانان: به مدرسی گفته می‌شود که مسلمانان اعم از شیعه و سنی، مؤسس و اداره‌کنندگان آن هستند مثل مدرسه علمیه، مظفریه، ملی و اسلامیه، دارالسیاده، غزالیه، فتحانیه، عمادیه، عزیزیه، توفیقیه، اکابر، مجدیه، شرفیه، سرداریه، محمدیه، محمودیه، تربیت.

۱-۲- مدارس اقلیتها: به مدرسی گفته می‌شود که اقلیتهای دینی کاشان و حومه مانند یهودیها، مسیحیها، بهاییها و ... مؤسس و اداره‌کنندگان آن هستند. مانند مدارس بهائیت، وحدت بشر، معرفت آرن، الیانس، اسرائیلیت اونیورسال، بنات آلیانس و بنات وحدت بشر.

۲- رویکرد تاریخی مدارس: یعنی مطالعه بر اساس تاریخ تأسیس مدارس صورت می‌گیرد و به قدیم و جدید تقسیم می‌شود.

۱-۲ منظور از مدارس قدیم: مکان آموزشی است که در قرون گذشته در جوار مساجد ساخته شده بودند و محلی برای آموزش مسلمین و نیز مکانی برای تبلیغ علوم دینی محسوب می‌شوند و معلم آنها را «روحانی» و محصل آنها را «طلاب» می‌نامیدند. (تاریخ آموزش و پرورش ایران: ۱۳۸۴ ص ۲۷) به نظر ملک المورخین کاشانی مدارس قدیم طلاب نشین، که سابقاً طلاب در آن مدارس بوده و تحصیل علوم می‌نمودند، حال متولیان آن، عایدی وقف را خود میل می‌فرمایند و یک نفر محصل در مدرسه نیست که معروف‌ترین آنها از این قرار است. مدرسه آقا بزرگ، مدرسه شاه [یا] سلطانی، مدرسه درب و کان، مدرسه محمد صالح بیگ، مدرسه میان چال که در چهارسوی بازار کاشان است و مدرسه حاج محمدحسین مشهور به تبریزیها و مدرسه سرخیجان (آثار تاریخی کاشان و نظنز: ص ۱۷).

۲-۲ مدارس جدید کاشان: به مکانهای آموزشی گفته می‌شد که زیر نظر دولت بوده و

دانش‌آموزان به صورت رایگان در آن حضور داشتند و زیر نظر مجتهدین و مساجد محل اداره می‌گردید. به نظر ملک المورخین، مدارس جدید کاشان شامل مدرسه دولتی مجانی چهارکلاس، مدرسه محمدیه و مدرسه وحدت بشر، مدرسه فتوت و مدرسه کلیمیها

می شود (مختصر جغرافیای کاشان: ص ۱۷-۱۶)

۳- رویکرد عصری مدارس: این رویکرد بر اساس دوره‌های تاریخی قبل از میلاد مسیح، بعد از میلاد مسیح و دوره ظهور اسلام در ایران به ویژه منطقه کاشان بررسی خواهد شد. در این مقاله از این رویکرد به تاریخ آموزش و پرورش در کاشان نگریسته شده است. یعنی شکل‌گیری مدارس کاشان قبل از میلاد تا ظهور اسلام، از ورود اسلام تا سلاجقه و صفویه، از صفویه تا زندیه و سپس تا عصر قاجار و نیز مدارس اقلیت‌های مذهبی کاشان مطالعه گردیده است.

الف) آموزش و پرورش قبل از میلاد تا ظهور اسلام

کاشان که قبلاً قاشان یا قاسان نام داشت در کویر مرکزی ایران است که از باقیمانده دریاچه بزرگی می‌باشد که در قدیم وجود داشته است و کاشان کنونی با حدود ۴۰/۰۰۰ نفر جمعیت و ساختمانهای چند طبقه در کنار همین کویر که شهرهای آر آن و بیدگل و بادرود را دربر گرفته است، واقع می‌باشد. مردم این خطه در قبل از میلاد مسیح با زراعت و شکار حیوانات، زندگی خود را در کلبه‌های چوبین می‌گذراندند (جغرافیای تاریخی ایران باستان، ص ۴۷) با رجوع به باستان‌شناسی تپه‌های سیلک می‌توان گفت که آموزش و پرورش کاشان در چهار عهد سیلک به صورت سنتی و با روش استاد - شاگردی انجام شده است. (تاریخ قم، ص ۷۰)

تاریخ کاشان در دوره سلوکیان و اشکانیان تا حدی تاریک است. اما دوره ساسانیان (۶۳۷-۲۶۶م) آتشکده نیاسر (منتسب به اردشیر ساسانی) و خرم دشت باقی است (تاریخ قم؛ ص ۳۷) در این دوره بود که چهل حصاران به وجود آمد یعنی مردم به صورت گروهی در قلعه‌هایی با چاه آب جدا زندگی می‌کردند و شغل آنها کشاورزی و دامداری بود و تا این دوره، آموزش و پرورش به شکل سنتی و با روش استاد - شاگردی یا به صورت نیاکانی، صورت می‌گرفت. این قلعه‌های چهل گانه به مرور زمان، هسته اصلی کاشان را تشکیل دادند که نام چهل حصاران یادگاری از آن دوران است و به مراتب بسیار قدیمی‌تر از محله جویباری سلجوقیان

اصفهان قدیم است که نقشه اولیه شهر اصفهان کنونی را تشکیل داده است. از آموزش و پرورش در دوره هخامنشی، اشکانی، سلوکیان کاشان اطلاع مستندی در دسترس نیست، اما در دوره ساسانیان آموزش و پرورش به دو سطح عمومی و عالی تقسیم شده است.

در سطح عمومی، عوام در معابد زرتشتی آموزشهای اخلاقی و در «آگوارها» آموزشهای بدنی می‌دیدند. در سطح عالی، خواص یعنی نجبا و اشراف وابسته به حکومت، آموزشهای تحقیقاتی و به تبعات علمی در مراکزی مانند جندی شاپور مشغول بوده‌اند (ایران در زمان ساسانیان؛ ص ۵۴۶). به نظر می‌رسد که کاشان با وجود چند آتشکده که داشته است مردم آنها همانند سایر شهرهای ایران در دوره ساسانیان لاقلاً خواندن و نوشتن و حساب کردن را می‌آموختند و عموماً آموزش به دست روحانیون بوده است و کاملاً جنبه دینی آن لحاظ شده است. مدعایی دیگر وجود تکه چرمی است که حاکی از وجود آموزه‌های مذهبی در منطقه کاشان است (تحولات سیاسی و اجتماعی کاشان از مرگ ناصرالدین شاه تا کودتای رضاخان؛ ص ۵).

ب) آموزش و پرورش کاشان از ورود اسلام تا دوره سلاجقه و صفویه
کاشان توسط ابوموسی اشعری و احنف بن قیس در سال ۲۳ ش (۲۴ق/ ۶۴۴م) فتح شد (فتوح البلدان؛ ص ۷۳) از آن زمان تاکنون مذهب مردم کاشان، شیعه اثنی عشر بوده است و در دوره سلجوقیان ۵۲۸ ش (۵۴۴ق/۱۱۴۹م) در صنعت و هنر مانند کاشی کاری و خطاطی معروف بودند و آموزش هنر خطاطی، شعر و نقاشی، جایگاه مهمی داشته است و در این دوره توسط معین‌الدین دارالشفا و مدرسه‌ای به نام خواجه معین‌الدین احمد در کاشان ساخته شد (آثار الوزراء؛ ص ۲۴۸-۲۴۹) و تا سال ۸۵۱ ش (۱۷۷ق/۱۴۷۲م) دایر بوده است و انوشیروان ابن خالد کاشانی هم در کاشان مدرسه‌ای دایر نمود و کتابهای بسیاری را برای آن وقف کرد (تجارب السلف؛ ص ۳۰۱)
به طور کلی می‌توان گفت که آموزش و پرورش کاشان از ابتدای ورود

اسلام تا دوره سلاجقه اطلاع دقیق و کامل در دسترس نیست. بلکه بیشتر از دوره سلاجقه به بعد می باشد که مدارس علمیه شیعی مذهب، تأسیس شدند که به نوعی با مدارس نظامیه سنی مذهب، مقابله علمی و فکری داشتند. به گونه ای که عبدالجلیل رازی می نویسد: علاوه بر مساجد، مدارس بزرگی مانند مدرسه صفیه، مجدیه، عزیزیه تأسیس گردیدند (۱۳۳۱: ۱۶۹) و تا دوره صفویه، رشد شگرفی نمودند. مثلاً:

۱- مدرسه صفیه بوسیله صفی الدین ابوطاهر اسماعیل کاشی (از نزدیکان خواجه نظام الملک) تأسیس گردید (النقص؛ ص ۱۷۰).

۲- مدرسه و کتابخانه شرفیه به وسیله شرف الدین ابونصر انوشیروان بن خالد بن فینی کاشی از وزرای سلاجقه تأسیس شد و کتابخانه بزرگی در کاشان (۴۵۲ ش/ ۱۰۷۳ ق/ ۱۰۷۳ م) احداث گردید و حدود دو قرن فعالیت جدی علمی داشته است. هندوشاه نوشته است که در سال ۴۵۷ ش (۱۰۷۸ م) مدرسه خراب شده و کتابخانه برافتاد. (تجارب السلف؛ ص ۲۶۷)

۳- مدرسه مجدیه به وسیله مجدالدین محمود القاسانی تأسیس شد به گونه ای که محدث ارموی می نویسد: مدرسه مجدیه، خیلی بزرگ و باشکوه بود و از آنجا که مدرس آن سیدفضل الله راوندی بود به مدرسه سیدابوالرضا مشهور گردید (دیوان؛ ص ۱۹۸).

۴- مدرسه عزیزیه در نیمه دوم قرن ششم توسط عزیزالدین رضی الدین اسعد کاشانی تأسیس گردید (نسائم الاسحار من الطائم الاخبار؛ ص ۹۱)

۵- مدرسه عمادیه در قرن ششم به وسیله همسر جهان شاه قراقوینلو در میدان سنگ کاشان تأسیس گردید و ساختمان آن به دست خواجه عمادالدین شبلی شیروانی بناگردید. به طوری که محمد الدین محمد الحسینی گفته است: تمام میدان سنگ کاشان را سنگ فرش کرده اند و در چهار ضلع آن عمارت عالیه ساختند، از جمله بر یک حد ضلعش مدرسه و دارالشفای عمادیه ترتیب داده اند. (زینت المجالس؛ ص ۷۷۲)

۶- مدرسه دارالسیادت غازانیه به وسیله غازان خان سلاجقه ای در سال ۶۸۲ ش (۷۵۳ ق/ ۱۳۰۳ م) در کاشان ساخته شد. هدف از آن نگهداری و آموزش سادات بود و هزینه آن توسط استادان پرداخت می گردید. (زینت المجالس؛ ص ۴۷۳).

ج) تاریخ مدارس کاشان از صفویه تا آخر زنده

کاشان در دوره های قبل سابقه تشیع داشته و در دوره صفویه، حاکمان هم مانند مردم

کاشان، شیعه مذهب شدند و کاشان اوج ترقی و تکامل تاریخی خود را در همه زمینه‌های اقتصادی، عمرانی و اجتماعی به ویژه فرهنگی و آموزشی را طی نمود (سیاحتنامه شاردن؛ ص ۸۳) به گونه‌ای که جهانگردان از جمله آدام الثاریوس در بازدید سال ۱۰۲۲ش (۱۰۵۳ق/۱۶۴۳م) می‌نویسد. کاشان از پر جمعیت‌ترین و مهم‌ترین شهر بازرگانی ایران است و دارای خانه‌های زیبا، کاروانسراها و بازار است که نظیر آن را هرگز ندیده‌ام. (سیاحتنامه؛ ص ۱۶۹)

مدارس مشهور کاشان در دوره صفویه و زندیه عبارتند از:

۱- مدرسه حسینی: این مدرسه در سال ۹۰۰ش (۹۲۸ق/۱۵۲۷م) دایر گردید و برای رشد و فرهنگ شیعه به ویژه مکتب حسینی توسط روحانیون و علما پر رونق شد. (رساله جعفریه ۵۳۶۴؛)

۲- مدرسه و مسجد میان چال:

این مدرسه در جوار مسجد میان چال روی آب انبار عمومی چهار سوق بازار کاشان در زمان صفویه ساخته شد و داخل آن شبستان، سردابی بزرگ و حوضخانه وجود داشت و برای تبلیغ و آموزش امور مذهب شیعه اثنی عشر مورد استفاده قرار می‌گرفت. به نظر نراقی اسلوب معماری مدرسه از نوع ساختمانی دوره صفویه است (آثار تاریخی کاشان و نطنز).

د) مدراس کاشان در دوره قاجار

با روی کار آمدن قاجارها و سلسله پایدار در سال ۱۱۷۴ش (۱۲۱۰ق/۱۷۹۵م) که پایتخت به تهران انتقال یافت به دلیل ضرورت ایجاد ارتباط بین تهران و اصفهان و جنوب ایران، کاشان مورد توجه واقع شد و شاهان قاجار از جمله فتحعلی شاه و محمد شاه به دلیل نیاز مبرم به حمایت شرعی علماء به کاشان و علماء آن، بهاء ویژه دادند و فتحعلی شاه برای ملا احمد نراقی مدرسه سلطانی ساختند و ایشان هم حکم شرکت مردم در جنگ ایران روس را صادر نمودند. در دوره حکومت محمدشاه در منطقه کاشان بابیت گسترش یافت (موجان مومن).^۲

شهر کاشان در دوران حکومت ناصرالدین شاه از جریانات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی گوناگون تأثیرات زیادی گرفت. از نظر سیاسی، شاه برای بخشش به افراد با نفوذ،

حکومت کاشان را هدیه می کرد و از نظر اقتصادی وضعیت (معیشت) روز به روز بدتر می شد و حوادث طبیعی مثل بروز وبا در سال ۱۲۳۱ ش (۱۲۶۹ق/۱۸۵۲م) و زلزله بنیان افکن ۱۲۴۷ ش (۱۲۸۵ق/۱۸۶۷م) و قحطی سال ۱۲۸۸ ق و فقر و فلاکت را دو چندان کرد (عین الوقایع، ص ۸۳-۶۵). همچنین وضع نابسامان اقتصادی تا جایی بود که مردار مسلمان تا یهودی را مردم گرسنه، می خوردند و خانه های خود را خراب می کردند تا چوب آن را بفروشند تا خوردنی فراهم کنند (تاریخ اجتماعی کاشان؛ ص ۲۶۴) به هر حال با این همه بلاها و مصیبت، از نظر فرهنگی و اجتماعی چند مدرسه مهم در کاشان ساختند که عبارتند از:

۱-مدرسه رزاقیه

این مدرسه قبل از زلزله ۱۱۵۷ش (۱۱۹۲ق/۱۷۷۹م) ساخته شد و از مجموعه بناهای عبدالرزاق خانی در کاشان است که برای استفاده طلاب علوم دینی در سال ۱۱۴۷ ش (۱۱۸۲ق/۱۷۶۸م) ساخته شده است.

۲. مدرسه محمد صالح بیک

این مدرسه بر اثر زلزله ۱۲۴۷ ش ویران شده و اولین مدرسه ای بود که مرمت و تجدید بنا شد و محمد صالح بیک، بانی این مدرسه بود و در سال ۱۲۰۴ ش (۱۲۴۱ق/۱۸۲۵م) تا ۱۲۱۸ ش (۱۲۴۵ق/۱۸۲۹م) پذیرای شیخ مرتضی انصاری بوده و استاد آن ملا احمد نراقی بوده است. این مدرسه به وسیله طغیان نایبیا کاشان نابود شد. (آموزش و پرورش، کتاب کاشان، ص ۱۰)

۳- مدرسه سلطانی (خاقانی):

این مدرسه در سال ۱۱۷۶ش (۱۲۱۲ق/۱۷۹۷ م) به دستور فتحعلی شاه به منظور جلب رضایت علماء از جمله ملا احمد نراقی در کاشان ساخته شد تا منبع مشروعیت حکومت تقویت گردد. مدیر این مدرسه میرزا ابوالقاسم اصفهانی بود (تاریخ کاشان؛ ص ۴۲۰)

۴. مدرسه آقابرگ:

این مدرسه در کنار مسجد آقابرگ (حاج محمد تقی) واقع شده است و به دست ایشان که مشهور به خانبان می باشد در سال ۱۲۱۱ش (۱۲۴۸ق/۱۸۳۷م) ساخته شده است تا داماد خود ملامهدی نراقی در آن به نماز و تدریس بپردازد. این مدرسه در خیابان فاضل نراقی کاشان واقع شده است و از باشکوه ترین بناهای دوره قاجار در ایران است (بناهای تاریخی کاشان؛ ص ۲۵).

۵. مدرسه درب یلان

این مدرسه در کنار مسجد درب یلان واقع شده است که از بناهای حاج میر محمدعلی کاشانی است و در سال ۱۲۳۶ ش. افتتاح شده است. این مدرسه دارای دوازده حجره برای استراحت و بحث طلاب می باشد و دو شبستان تابستانی و زمستانی دارد که به صورت تحتانی و فوقانی ساخته شده است و برای طلاب در نظر گرفته شده بود. (تاریخ اجتماعی کاشان؛ ص ۲۴۶). مدارس دیگری در این دوره تأسیس شدند که مجال بحث پیرامون آنها در این مقاله نیست.

۶- مدرسه باباولی: این مدرسه و مسجد گذربابا ولی که در کوی طاهر و منصور قرار دارد و مشتمل بر دو شبستان زمستانی و تابستانی برای نمازگزاران و طلاب بوده است (آثار تاریخی کاشان و نطنز؛ ص ۳۳۹). و از مدارس آباد سده اخیر بوده که پس از زمان نراقیها افول کرد و در سال ۱۳۶۰ ه. ق مجدداً به دست آیت الله خالصی زاده فعال شد و آیت الله صبوری در آن فعالیت چشمگیری انجام داد و کتابخانه مهمی را در جوار آن تأسیس نموده است.

برخی از محققان دیگر علاوه بر مدارس فوق به مدارس دیگر همانند مدرسه علمیه، مدرسه مظفریه، مدرسه سردارویه، مدرسه ملیه اسلامیة اشاره می کنند (ایران امروز؛ ص ۲۷۸). همچنین وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه در سالنامه یونت ئیل ۱۲۹۷ ش مدارس نوین را معرفی نموده، که در اینجا به برخی از آنها اشاره می شود.

۱- مدرسه علمیه

در سال ۱۲۷۴ ش (۱۳۱۳ق/۱۸۹۵م) توسط شیخ یحیی کاشانی، آقا علی نراقی و شیخ غلامرضا معارفی تأسیس شد و مبصر الممالک، محل این مدرسه که خانه پدری خود، مرحوم حسن خان مبصر الممالک پدر اللهیار خان صالح بود در اختیار معارفی مدیر مدرسه قرار داد. هم اکنون این مدرسه از نظر مکانی، روبروی مسجد آقابزرگ کاشان است که از آثار ارزشمند میراث فرهنگی محسوب می شود. (طلایه؛ ص ۲۴)

مواد درسی: گلستان سعدی، دیوان حافظ، حساب سیاق، جزء اول قرآن مجید بود و زبان فرانسه به عنوان زبان خارجی مورد نیاز توسط معارفی (مدیر مدرسه) تدریس می گردید (سالنامه یونت ئیل؛ ص ۱۰۷)

۲- مدرسه سیاسی مظفریه (مظفری)

این مدرسه در سال ۱۲۸۴ ش (۱۳۲۳ق/۱۹۰۵م) توسط حاجی میرزا فخرالدین نراقی، خانه غفاری واقع در محله پشت عمارت و در سر پله (خیابان محتشم کاشانی کنونی) نزدیک زیارت میرنشانه تأسیس گردید.

این مدرسه علیرغم مشکلات موجود در جهت جلوگیری از افتتاح آن، بعد از مشروطیت شروع به کار کرد. اوژن اوین، وزیر مختار فرانسه در سفر به ایران (۱۲۸۵ش/ ۱۳۲۴ق/۱۹۱۶م نوشته است: «با مدرسه مظفری هم کاری ندارند. این مدرسه در سال گذشته تأسیس شد و هزینه آن از محل شهریه چهل و پنج تومانی داوطلبان علاقمند تأمین می گردد (ایران امروز؛ ص. ۲۷۸)

مدیر مدرسه آقای محمدخان پرورش فرزند سیدمحمد حسن بن حاج میرزا ابوالقاسم حسینی از رجال آزادیخواه کاشان بود. در نتیجه افکار سیاسی آزادیخواهی آن موقع بر مدرسه حاکم بوده است. از آنجا که پرورش با همیاری خانواده های پر نفوذ و اصیل کاشانی همچون غفاری و شیبانی به اداره مدرسه می پرداخت. هدف پرورش از ایجاد این مدرسه، تبلیغ مردم حزب دمکرات و تبلیغ مشروطه خواهی بود. از شاگردان این مدرسه اللهیار صالح بود. (طلایه، ص ۲۱-۲۲)

۳- مدرسه ملیه اسلامی

این مدرسه در سال ۱۲۸۵ش (۱۳۲۵ق/۱۹۰۷م) توسط حاجی سیدصدرالدین و حاجی مبصرالسلطنه تأسیس شد. محل این مدرسه در میدان کهنه کاشان قرار داشت و در سال ۱۲۹۷ش (۱۳۳۷ق/۱۹۱۸م) دارای شش کلاس و ۱۶۹ نفر شاگرد (۳۰ نفر مجانی و ۱۳۹ نفر غیر مجانی) بود. زمانی که مدارس دولتی رشد کردند از رونق این مدارس کاسته شد. (روزنامه ثریا، شماره ۱۰)

۴- مدرسه توفیقیه

این مدرسه در سال ۱۳۳۷ ش (۱۳۷۸ق/۱۹۱۱م) در کاشان به وسیله آقای سیدعبدالله کاشانی احداث شد. این مدرسه در محله ترک آباد واقع بود و تعداد شاگردان آن بالغ بر ۷ نفر بود. (مکتوب و اسناد وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه)

۵- مدرسه سرداریه

این مدرسه در سال ۱۲۹۰ش (۱۳۳۰ق/۱۹۱۷م) به وسیله ماشاءالله خان کاشی پسر نایب

حسین درباغ سردار به وجود آمد و به صورت شبانه‌روزی زیر نظر هیأت سرپرستان اداره می‌گردید. دانش‌آموزان مدرسه سردار به علاوه بر اطفال مسلمانان از فرزندان کلیمیهای کاشان بودند که در آن به تحصیل اشتغال داشتند. هیأت سرپرستان شامل سیدابراهیم فلاح، شاهزاده پهلوان ایواوه‌ای، محمد سیف لشگر و معزز الدوله صالح بود. (سالنامه یونت ئیل؛ ص ۱۰۷)

ه) مدارس اقلیت‌های دینی در کاشان

۱- مدرسه وحدت بشر:

نکته مهم در این دوره، گسترش باییت در سالهای حکومت محمدشاه در منطقه کاشان است که زمینه‌ساز حرکت‌های فرهنگی در کاشان و ساخت مدارس گوناگون شد از جمله مدرسه وحدت بشر در محله دربند کوچه رنگرز، (سرپله) ۱۲۸۷ش (۱۳۲۷ق/۱۹۰۹م) به وسیله خواجه ربیع ساخته شد. (دایرة المعارف یار شاطر؛ ۴۸۸) هدف از تأسیس این مدرسه جذب افراد غیر بهایی به بهائیت از طریق معاشرت و حشر و نشر در کلاس درس بود که از طریق برنامه‌های آموزشی بهاییان برای تبلیغ مسلک خود انجام می‌شد. (مدارس تابستانه بهایی؛ ص ۳۵)

این مدرسه در سال ۱۳۲۸ق، از سوی دولت به رسمیت شناخته شد. مدیر مدرسه، شیخ محمد اردستانی مشهور به ناطقی و ناظم آن میرزا هاشم خان بود. این مدرسه شش کلاسه تعداد ۸۵ دانش‌آموز (۲۱ نفر دانش‌آموز مجانی و ۶۴ نفر دانش‌آموز غیر مجانی) داشت و به وسیله یک هیأت ۹ نفره اداره می‌شد و در نهایت بعد از ۲۶ سال فعالیت در سال ۱۳۱۳ش به دستور رضا شاه تعطیل گردید و دانش‌آموزان آن به مدرسه آلیانس رفتند.

۲- مدرسه بنات وحدت بشر

این مدرسه کمی بعد از تأسیس مدرسه وحدت بشر یعنی سال (۱۳۲۷ق/۱۹۰۹م) در کاشان تأسیس شد. محل این مدرسه در اول کوچه رنگرزها که محل بهائیان بود، برپا گردید و بر سر درب آن نوشته بود: «مدرسه مبارکه بنات وحدت بشر» که به وسیله خانم اشراقیه روسی مدیریت می‌شد و معمولاً فرزندان دختر ثروتمندان و بازاریهای کاشان در این مدرسه درس می‌خواندند که آن هم به دستور رضا شاه تعطیل گردید. (آموزش و پرورش؛ کتاب کاشان)

۳- مدرسه آلیانس اسرائیلیت اونیورسال

ملایقوتیل بن اسحاق در سال ۱۲۸۶ ش (۱۳۲۶ ق/۱۹۰۷م) با کمک میرزا داوود جاوید از یهودیان کاشان مدرسه آلیانس را افتتاح نمود. این مدرسه با کمک مدرسه آلیانس اسرائیلیت اونیورسال مرکزی اداره می‌شد و در محله پای قبان قرار داشت و بر سر درب آن تصویر و نوشته‌های کاشی کاری استاد علی اکبر کاشی ساز وجود داشت که در بالای آن دو فرشته در دو طرف تاجی را در وسط نگه داشته‌اند و در زیر تاج لوحه‌ای به زبان عبری در معرفی بانی مدرسه نوشته شده است: اینجانب یقوتیل خلف مرحوم اسحاق به رضایت قلبی تمام یک باب خانه و عمارت آن را وقف ملت محترم بنی اسرائیل مقیم کاشان نمودم و در حیات و ممات من شخصی از وراثت من حقی به این خانه نداشته و نخواهد داشت (۱۳۲۹ق) (تحولات سیاسی اجتماعی کاشان؛ ص ۳۱۰).

این مدرسه در سال ۱۳۲۰ ش/۱۹۴۲م به مدرسه ملی اتحاد تغییر نام داد و دانش آموزان شیعه مذهب به آن اضافه شد و این مدرسه شش کلاس و ۳۰۱ نفر دانش آموز (۱۲۴ دختر و ۱۷۷ پسر) و ۸ کادر آموزشی داشت.

معلمان مدرسه عبارت بودند از: تقی حائری، طاهره توحیدی، صبیه اکرمی، قدسی اکرمی، اسحاق نیک فهم. این مدرسه در نهایت در سال ۱۳۵۷ ش (۱۹۷۹م) در اختیار وزارت آموزش و پرورش قرار گرفت. (تحولات سیاسی و اجتماعی کاشان؛ ص ۵۶)

۴- مدرسه بنات آلیانس

در سال ۱۲۸۶ ش (۱۳۲۶ ق/۱۹۰۷م) همزمان با مدرسه آلیانس پسرانه بازگشایی شد و تمام قوانین مدرسه پسرانه آلیانس در مورد این مدرسه هم اجرا می‌شد. اکثر دانش آموزان این مدرسه از دخترهای خانواده یهودیان مانند جاوید، حلبی، شوخط، صرف و... و یا از خانواده‌های مسلمان سطح بالا بودند. این مدرسه در سال ۱۳۰۶ ش تعداد ۵۵ نفر دانش آموز داشت. (اسناد ریاست جمهوری؛ ص ۲۴۱)

نتیجه‌گیری

بررسی تاریخی سیر تحولات آموزش و پرورش در جهان و ایران، یکی از موضوعات اساسی در فلسفه تعلیم و تربیت است. چنین بررسی می‌تواند راهگشای نحوه انجام فعالیت‌های آموزشی هر جامعه‌ای باشد و برای تأسیس مراکز عمومی و دولتی و نیز برپایی

مدارس مذهبی و غیر مذهبی، دولتی و غیر انتفاعی، از تجربیات یعنی موفقیت‌ها و شکست‌های آنها درس عبرت گرفت.

در این راستا تلاش شد که سیر تطور تاریخ آموزش و پرورش در ایران و شکل‌گیری مدارس به ویژه در منطقه کاشان در قبل از میلاد تا ظهور اسلام که بررسی گردد. در این دوره آموزش به صورت سنتی و با روش استاد - شاگردی و محدود بوده است و از ظهور اسلام تاکنون در دوره‌های حکمای غیرمذهبی و مذهبی، آموزش به روش حفظ و قرائت کتاب بوده و احداث مدارس در کاشان مانند سایر شهرهای ایران، فراز و نشیب‌های زیادی را طی کرده است. مثلاً در دوره ورود مغول‌ها و افغان‌ها به ایران به ویژه کاشان، مراکز آموزشی و مذهبی و مدارس و کتابخانه‌ها با مشکلات عدیده‌ای روبرو شده‌اند و در دوره صفویه، تأثیرات مذهبی به ویژه تشیع علوی از طریق مراکز آموزشی، مساجد و مدارس بیش از پیش رشد یافته است. و در دوره قاجار سبک مدارس جدید برای کسب حمایت علماء از حاکمان وقت توجه ویژه‌ای شده است و مثلاً مدرسه سلطانی به منظور جلب حمایت ملا احمد نراقی از فتح‌علی شاه تأسیس شده است. مدارس مهمی که در طی قرون متمادی برپا شده‌اند برخی تابع روحانیون مذهبی بوده‌اند مانند مدرسه رزاقیه، محمد صالح بیگ، مدرسه علمیه، مدرسه حسینی، دارالسیادت و برخی تابع بهائیت بوده‌اند مانند مدرسه آلیانس اسرائیلیت اونیورسال، مدرسه بنات وحدت بشر و بنات آلیانس. برخی مدارس اغراض سیاسی داشته‌اند مانند مدرسه ملیه و یا مدرسه مظفریه که به منظور تبلیغ مردم جهت جذب به حزب دمکرات و تبلیغ مشروطه خواهی تأسیس شده است. در نتیجه با چنین پیشینه‌ای می‌توان گفت که کاشان شهر علم و معرفت بوده است و خواهد بود.

رتال جامع علوم انسانی

پی‌نوشت:

۱- مسجد و مدرسه حاج محمد حسین تاجر تبریزی، واقع در بازارچه ملک کاشان است.

2. Mojan Momen

منابع

- آثار الوزراء؛ سیف‌الدین حاجی بن نظام عقیلی، تصحیح و تعلیق میر جلال‌الدین ارموی، ج ۲، تهران: اطلاعات، ۱۳۶۴.
- آمار دانش‌آموزان از مجموعه اسناد سازمان اسناد ملی ایران به شماره ۲۹۷۰۰۶۱۶، محل در آرشیو ۶۳۵ پ و آمار

- جمعیت شهر از اسناد وزارت خارجه انگلیس.
- ایران امروز (۱۹۰۶-۱۹۰۷)، اوین، اوژن، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: زوار، ۱۳۶۲.
- اسناد مرکز ریاست جمهوری، ریاست جمهوری، تهران، بی تا.
- ایران در زمان ساسانیان، کریستین سن آرتور، ترجمه رشید یاسمی، ج ۹، تهران: دنیای کودک، ۱۳۷۴.
- آموزش و پرورش، کتاب کاشان، محمد جواد محسنی نیا، کتاب در حال انتشار.
- النقص، بعض مناسبات النواصب فی نقص، بعض فضایح الروافض، عبدالجلیل رازی، مقدمه و تصحیح سید جلال الدین حسینی ارموی، تهران: سپهر، ۱۳۳۱.
- آثار تاریخی کاشان و نظیر، حسن نراقی، ج ۲، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، ۱۳۷۴.
- بناهای تاریخی کاشان، حسین فرخ یار، چاپ نخستین، بی تا.
- تاریخ آموزش و پرورش ایران، عباس شکاری، جزوه درسی دانشگاه کاشان، ۱۳۸۴.
- تاریخ اقتصادی ایران، چارلز عمیوی، ترجمه یعقوب آژند، نشر گسترده، تهران: ۱۳۶۹.
- تاریخ اجتماعی کاشان، حسن نراقی، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵.
- تجارب السلف، هندو شاه صاحبی نخجوانی، به اهتمام عباس اقبال طهوری، تهران، ۱۳۵۷.
- تاریخ قم، حسن به محمد بن حسن قمی، ترجمه علی بن حسن بن عبدالملک به تصحیح جلال الدین تهرانی.
- تاریخ کاشان، کلانتر ضرابی، عبدالرحیم سهیل کاشانی، به انضمام یادداشت های الهیار صالح به کوشش ایرج افشار، تهران: انتشارات فرهنگ ایران زمین.
- تحولات سیاسی - اجتماعی کاشان از مرگ ناصرالدین شاه تا کودتای رضاخان، سید محمود سادات بیدگلی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۰.
- جغرافیای تاریخی ایران باستان، محمد جواد مشکور، تهران: دنیای کتاب، ۱۳۷۱.
- دیوان السید ابی الرضا الراوندی القاسانی، تصحیح و تطبیق السید جلال الدین الارموی، المشتهر بالمحدث مطبوعه المجلس، طهران، ۱۳۳۴.
- رضاشاه کبیر یا ایران نو، الول ساتن، ترجمه عبدالعظیم صبوری، ج ۲، تابش، تهران، بی تا.
- روزنامه نجات کاشان، شماره ۱۳۳۲/۲۱۳۵، ص ۴ شماره ۲۱-۱۳۳۷/۱۷۱۳۷.
- رساله جعفریه، محقق کرکی، نسخه خطی موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۵۳۹۷/۱.
- روش تحقیق در علوم انسانی، عزت... نادری، مریم سیف نراقی، تهران: نشر بدر، ۱۳۷۶.
- روزنامه نژاد، چاپ کاشان، شماره ۱۰ (۲۲ محرم ۱۳۲۸).
- زینت المجالس، محمد الدین محمد الحسینی، تهران، کتابخانه سنایی، ۱۳۶۲.
- سفرنامه، آدام التاریوس، ترجمه احمد بهپور، تهران: ابتکار ۱۳۶۳.
- سازمان اسناد ملی ایران، شماره سند ۲۹۷/۳۹/۴۴/۲.
- سازمان اسناد ملی ایران، شماره سند ۲۹۶/۳۹/۱۲۷/۲.
- سیاحتنامه، ژان شاردن، ترجمه محمد عباسی، امیرکبیر، ج ۳، ۱۳۵۰.
- سالنامه یونتیل، وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، ۱۲۹۷ ش. مطبوعه تهران، تهران: بی تا.
- فتوح البلدان بخش ایران، احمد بن یحیی البلاذری، ترجمه آذرتاش آذرنوش به تصحیح محمد فرزاد، تهران: سروش، ۱۳۶۴.
- طلایه، خسرو سعیدی، الهیار صالح، بی جا، ۱۳۶۷، ج ۱.
- عین الوقایع، محمد یوسف ریاضی هروی، انتشارات آموزش و انقلاب، ۱۳۷۲.
- فرهنگ سبزی در دوره رضاشاه [اسناد منتشر شده سازمان پرورش افکار (۱۳۱۷-۱۳۲۰ ش)] محمود دلفانی، سازمان اسناد ملی ایران، تهران ۱۳۷۵.
- گروه های اجتماعی و مشروطیت در کاشان، سید محمود سادات بیدگلی، فصلنامه فرهنگ اصفهان، شماره ۲۳ بهار ۱۳۸۱.
- نسائم الاسحار من الطائم الاخبار، ناصرالدین منشی کرمانی، تصحیح و مقدمه میرجلال الدین محدث ارموی، تهران: اطلاعات، ۱۳۶۴.
- مدارس تابستانه بهایی، بیت العدل اعظم الهی، موسسه ملی مطبوعات امری، بی جا، بی تا.
- مختصر جغرافیای کاشان، عبدالحسین ملک المورخین کاشانی، تصحیح افشین عاطفی کاشانی: مرسل، ۱۳۷۸.
- مکتوب و اسناد آموزش و پرورش کاشانی ۵۵ وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه.